

ÎNSEMNAȚII EPIGRAFICE

SORIN OLTEANU

În această scurtă notă atenția noastră este reținută de o inscripție funerară descoperită în anul 1965 la Rasova (jud. Constanța), publicată mai târziu de Andrei Aricescu¹.

Inscripția nr. 191 din aceeași culegere provine de la Rasova și a fost scrisă cu aproximație în sec. al IV-lea p. Chr.

¹ A. Aricescu, Pontica 7, 1974, p. 263-270, nr.2, fig. 2 (foto); reprodușă de Em. Popescu, IGLR, 1976, nr. 191.

Literele neîngrijite, rândurile strâmbe, numeroasele greșeli și omisiuni, ca și starea avansată de deteriorare a câmpului scris au făcut ca citirea textului să devină o sarcină dificilă, fapt ce a condus la numeroase divergențe între lecturile editorilor ei succesivi. Ultimul, Em. Popescu, s-a oprit la următoarea variantă:

Pro caritate<m>
[N]unc suss.....
.....
egi vita(m) sive egrita? sepulc[ru-]
m INEGESI opserv[vo sive –vavi]
arcanum? podore(m)
sapientia mea
Fl(avius) Tatianus vix(it)
ann(is) LXI m(ensibus) V, d(iebus) VI
(h)or(is) VI et q(uae) an(nis) XV et
pos(t) morte(m) deco-
ra(vi)sti honore E[u]tucis? coiuX

Revederea pietrei, aflată azi la MINAC, nr. inv. 4518, ne-a permis formularea câtorva sugestii pentru o mai bună explicare a câtorva dintre pasajele obscure ale textului.

Să observăm mai întâi că textul epitafului începe cu o formulă dedicatorie nouă, creștină, și anume **Pro caritate<m>**, menită să înlocuiască pe cele păgâne și idolatre ca *Dis Manibus* ori *Iovi Optimo Maximo*. Ea nu se leagă deci prin sens de ceea ce urmează, astfel încât textul propriu-zis începe cu rândul al doilea. Em. Popescu acceptă pentru acesta întregirea **[N]unc suss...**, fără îndoială datorită grupului de litere VNC, deoarece din prima literă, căzută în lacună, nu se distinge nimic. Cum însă cea de a patra este mai degrabă un T și nu un S, lectura mai probabilă a începutului acestui rând, deși cu nimic mai sigură, este **[F]unctus su[m]**, coniectură sprijinită de verbele la persoana I ce urmează (egi, gesi). La capătul rândului se mai vede încă restul unei bare oblice (aparținând V-ului propus de noi), iar în spațiul rămas până la margine este loc pentru M.

Din r. 4, cu excepția mijlocului, unde citim cu claritate –TAS–, s-au păstrat doar jumătățile inferioare ale literelor:

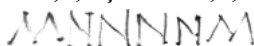

De mare folos într-o asemenea situație este analiza stilistică *în sistem* a literelor, metodă pe care o vom aplica în continuare.

Lectura SEPVL[RV]M este din capul locului de respins din următoarele considerente:

-semnul nr.11 nu poate fi V întrucât acesta are în restul inscripției, fără excepție, unghiul rotunjit.

Dimpotrivă, aspectul de picior al unui Y se poate regăsi pe parcursul inscripției în formele lui N și ale lui M (N în r. 7,8,9 și M în 5,6,9 și 11).

-semnul nr.12 nu poate fi un L, a cărui bară inferioară este peste tot oblică: (r. 8,9). Numai E are, în restul inscripției, unghiul inferior drept.

-la sfârșitul rândului nu este loc pentru grupul RV, cu atât mai mult cu cât V-ul are, în toate aparițiile sale, o deschidere mare a unghiului.

-presupusul **sepulcrum** ar face excepție de la constanța cu care este omisă, în restul inscripției, desinența **-m**, în virtutea grafiei fonetice vulgare întrebuințată de lapid. Nici unul din acuzativele sigure nu are desinența clasică **-m**: r 4. *vita(m)* și r. 11 *pos(t) morte(m)*. El apare însă la ablativul *Pro caritate<m>*, ca grafie hipercorectă.

-acceptând lectura SEPULC[RV]M, trebuie să acceptăm și secvența lipsită de sens INEGESI, deși pentru acest loc este mai plauzibil un ablativ în **-mine**, așa cum propusese Hans Krummrey (v.comentariul de la pag. 202).

Cred, prin urmare, că trebuie găsită o altă lectură pentru acest pasaj, și singura care răspunde tuturor valențelor contextului și evită în același timp inconvenientele semnalate, este **sene cr[i]/mine gesi**, unde **sene** trebuie să fi fost o formă hipercorectă sau poate chiar fonetică a lui **sine** (vezi o situație asemănătoare în inscr. 208 din aceeași culegere: **setis** în loc de **sitis=estis**). Această lectură ar da și un înțeles coerent pasajului: **vita(m) sene cr[i] / mine gesi = mi-am trăit viața fără păcat**. Dacă acceptăm această interpretare, trebuie să presupunem că **egi** de la începutul r. 4 va fi fost verbul ce încheia fraza introductivă, caz în care începutul acestei inscripții ar fi: **Functus sum** [ex. gr. **ego qui**]...**egi, vita(m) sine crimine gesi**. Observăm simetria verbelor la pers. I, puse la sfârșitul propozițiilor.

La începutul r. 6 A. Aricescu citea **arcanum**, lectură preluată – cu rezerve – și de Em. Popescu. Acestei interpretări i se opun, deși pasajul este din nou foarte greu lizibil, câteva argumente consistente:

-ar apărea din nou desinența **-m**, improbabilă, așa cum am văzut mai sus;

-ar trebui să admitem că șirul **arcanum** este împărțit în două printr-un "blanc", când ar fi mai plauzibil ca acesta să despartă două cuvinte;

-fără să deslușească în nici un fel sensul frazei, această lectură, dimpotrivă, ar lăsa pe **opserv** din rândul anterior fără finalul așteptat **-avi**.

Conformându-ne observațiilor de mai sus, propunem interpretarea următoare. Spațiul liber separă șirul de litere în două grupuri:

în care putem vedea tocmai finalul –**avi** al verbului **opservavi**, și

ale cărui ultime litere trebuie să fi fost AMA (cu M ușor de recunoscut după piciorul unghiului), caz în care litera inițială nu poate să fi fost decât F, redat neîngrijit, dar nu de nerecunoscut, prin

Obținem astfel din nou o frază inteligibilă: **opservavi fama(m) podore sapientia mea** = literal *am urmărit faima prin/cu modestie în înțelepciunea mea*. Conferind însă sensuri creștine acestor cuvinte, am putea traduce foarte bine prin: *în cuminența mea am urmărit bunul-renume prin smerenie*.

La sf. rândului 9 Em.Popescu citește, fără îndoială dintr-o scăpare, **d(iebus) VI**, deși pe piatră se vede clar **DES**, secvență ce trebuie transcrisă **d(iebus) se[x]**².

În r.10, după ETQ, ne întâmpină șirul de semne încâlcit

simplificat de editor la **ann(is) XV**. La o privire mai atentă a traseului literelor putem însă constata că lapicidul scrisese mai întâi M pe care apoi, prin adăugarea unei haste verticale și a barei orizontale a lui A, l-a transformat în MAN.

Nu este prea greu de înțeles ce s-a întâmplat în acest loc: scriind mai întâi **MXV (missus XV)**, scribul a observat că a uitat abrevierea lui **annis**, fără de care textul s-ar fi abătut de la formula obișnuită, reparând greșeala prin această insolită ligatură. Reconstituind deci MANXV, prefer interpretarea **m(issus) ann(is) XV** și nu **m(ilitavit) ann(os) XV** din două motive: pe de o parte fiindcă este mai puțin probabil ca la vârsta decesului său (61 de ani) Fl. Tatianus să fi făcut numai 15 ani de armată, iar pe de altă parte fiindcă dacă scădem din numărul anilor trăiți (61) pe cei 15 de când va fi fost lăsat la vatră (missus), obținem exact 46, vârsta la care se încheia junioratul în armata romană.

În r.-le 11-12 editorul citește **deco/ra(vi)sti honore**, deși mai jos (p.203) recunoaște că **h-** este posibil să fi căzut în această poziție. Cu siguranță că așa s-a și întâmplat, căci litera citită de d-sa **h-**, de forma, este un S, identic cu cel aflat trei poziții mai înainte. Cele două cuvinte devin astfel **deco/rastis onore** "l-ați împodobit cu cinste".

Reunind, în încheiere, toate corecturile propuse în rândurile de mai sus, restituim pentru această inscripție următorul text, care s-ar putea dovedi însemnat

² În lectura prof. Slușanschi, într-o convorbire privată.

pentru istoria latinei acestor ținuturi și pentru terminologia creștină a primelor secole:

Pro caritate<m>

[F]unctus su[m]

.....

egi. Vita(m) sene cr[i]-

mine ges(s)i. Opserv-

avi fama(m) podore

sapientia mea.

Fl(avius) Tatianus vix(i)

ann(os) LXI, m(enses) V, d(ies) se[x]

or(as) VI(?) et q(ui) m(issus) an(nis) XV et

pos(t) morte(m) deco-

rastis onore ET?

TV? Cl(audia) ...coiux.

NOTES ÉPIGRAPHIQUES

ABSTRACT

Le sujet de cette note est l'inscription funéraire découverte en 1965 à Rasova (jud. Constanța) et publiée par Andrei Aricescu.